

УДК 343.71

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.10.45>**Марина Волошина,**

канд. юрид. наук, докторант

Харківського національного університету внутрішніх справ

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ЗАКОННОСТІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНОГО ПОШУКУ ПЕРВИННОЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Метою статті є визначення специфіки реалізації принципу законності під час проведення оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами кримінальної поліції. Визначено, що реалізація принципу законності під час проведення оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами кримінальної поліції в широкому розумінні – це комплекс дій уповноваженого суб'єкта на проведення заходів оперативно-розшукового характеру, що відповідно до чинного законодавства становлять різновиди заходів оперативного пошуку, які здійснюються в порядку, встановленому чинним законодавством, не порушують права та свободи особи, базуються виключно на Законах та підзаконних актах України, а у разі порушення їх винні особи притягаються до відповідальності, а порушені права особи відновлюються в повному обсязі. З'ясовано, що значення законності полягає в тому, щоб виражені у правових нормах позитивні зобов'язання було виконано, дозволи використано, заборон дотримано, закон реально виконував свою роль у житті держави, суспільства і конкретної людини. Тому під законністю доцільно розуміти систему юридичних правил, норм, засобів і гарантій з відповідними їм державними структурами, покликаними забезпечувати практичну реалізацію законів та інших правових актів. Наголошено, що законність характеризується поєднанням двох ознак: зовнішньої (формальної) – обов'язку виконувати розпорядження законів і підзаконних правових актів державними органами, посадовими особами, громадянами і різними об'єднаннями; внутрішньої (сутнісної) – наявності науково обгрунтованих і відповідних праву законів; якості законів. Зроблено висновок, що реалізація принципу законності під час проведення оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами кримінальної поліції не тільки полягає у недопущенні порушення чинного законодавства в процесі виконавської діяльності, а й охоплює контролюючу та управлінську діяльність, спрямовану на забезпечення прав та свобод особи, верховенства права та інших принципів правової держави.

Ключові слова: гарантії, законність, оперативний пошук, первинна оперативно-розшукова інформація, підрозділи кримінальної поліції, проведення.

Постановка проблеми. Аналізуючи статистичні дані Міністерства внутрішніх справ та Офісу прокурора, можна побачити, що більша частина тяжких та особливо тяжких злочинів вчиняються в умовах неочевидності, їм притаманні ознаки латентності, а тому особлива увага з боку правоохоронців приділяється збільшенню ефективності виявленню не тільки осіб, що вчинили такі злочини, а також обставинам їх вчинення [1; 2]. Зокрема, респонденти вказують на важкість встановлення відомостей щодо свідків вчинення злочину, виявлення речових доказів, відомостей, що підтверджують винуватість особи, способів маскування злочинної діяльності тощо. Враховуючи вказане, не дивно, що час-

тіше за все правоохоронці використовують задля виконання вказаних завдань негласні, оперативно-розшукові заходи та можливості, зокрема дозволені чинним законодавством різновиди заходів оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації. Однак, як свідчить статистика, досить часто, використовуючи саме таємні, негласні заходи, працівники поліції допускають порушення основних принципів оперативно-розшукової діяльності, зокрема принципу законності. Тому, на нашу думку, доцільно розглянути питання реалізації принципу законності під час проведення оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами кримінальної поліції.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Окремі аспекти проведення оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами кримінальної поліції розглядалися у працях Л.І. Аркуші, А.В. Баб'яка, Д.В. Бойчука, Е.О. Дідоренка, В.П. Захарова, М.І. Камлика, І.П. Козаченка, О.І. Козаченка, Я.Ю. Кондратьєва, Д.Й. Никифорчука, Ю.Ю. Орлова, В.Л. Ортинського, М.М. Перепелиці, М.А. Погорецького, В.Д. Пчолкіна, М.В. Стащак, А.О. Шелехова, В.В. Шендрика та ін. Водночас питання реалізації принципів ОРД, їх значення та місце в теорії ОРД досліджувалось такими фахівцями-юристами, як: О.Ю. Анциферов, Л.С. Белік, О.М. Бандурка, А.В. Баб'як, О.Ю. Грібов, С.В. Єськов, С.І. Іванов, А.В. Коваленко, В.М. Козонок, М.Й. Курочка, В.Б. Любчик, П.В. Матвієнко, В.А. Некрасов, М.А. Погорецький, В.Д. Пчолкін, О.Г. Рибак, Д.Б. Сергєєва, О.О. Сухачов, І.О. Сухорода, М.В. Стащак, І.В. Сервецький, Р.В. Тарасенко, В.В. Хмеленко, О.М. Чистолінов, В.Н. Шалаєв, В.А. Шашкевич, В.В. Шендик, О.Ю. Шевчук, Г.О. Якименко та ін. Віддаючи належне поіменованим вченим, слід зазначити, що, на жаль, сьогодні лише М.С. Одарченко фрагментарно вивчалися питання щодо реалізації принципу законності під час проведення оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами кримінальної поліції.

Метою статті є визначення специфіки реалізації принципу законності під час проведення оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами кримінальної поліції.

Виклад основного матеріалу. Конституція України права та свободи особи визначила найвищою соціальною цінністю, а їх визнання, дотримання та захист закріпила у вигляді основного обов'язку держави. До того ж Основний Закон України визначив, що будь-яка діяльність в Україні повинна базуватись на дотриманні прав та свобод особи, верховенстві права та законності [3]. Разом із цим усі інші нормативні акти, базуючись на положеннях Конституції України, поклали в свою основу закріплені в Основному законі принципи.

Так, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» прямо визначає, що основними принципами оперативно-розшукової діяльності є верховенство права, законність, дотримання прав і свобод людини. Водночас вказаний нормативний акт чітко не визначає зміст та ознаки оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової

інформації, однак закріплює, що оперативні працівники повинні здійснювати оперативно-розшукову діяльність задля пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривною діяльністю спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави [4]. Водночас, враховуючи положення ст. 7-8 вказаного Закону, відомчих нормативних актів, можна дійти висновку, що в загальному вигляді заходами оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації є здійснені оперативним працівником за власною ініціативою заходи з метою протидії злочинності, що не порушують права та свободи осіб, однак проводяться із використанням оперативно-розшукових можливостей на засадах конспірації й негласності.

Вказане свідчить про доцільність визначення змісту поняття дотримання законності, зокрема, під час ОРД та на його підставі визначення специфіки реалізації зазначеного принципу під час проведення оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами кримінальної поліції.

Принагідно зазначимо, що термін «законність» з'явився у ХІХ ст. у французькій мові та використовувався в науково-публіцистичній літературі як ідеологічний засіб вираження політичних інтересів. Термінологічне оформлення ідеї законності було пов'язано з досягненням відповідного рівня розвитку державно-правової організації суспільства. Надалі законність стала неодмінним атрибутом демократії, свободи особистості, реальності прав людини. За часів Радянського союзу тема законності правоохоронної системи взагалі та зокрема в частині здійснення негласної (оперативно-розшукової) діяльності активно розроблялася радянськими вченими. Сьогодні ж відповідно до юридичного словника «законність» (верховенство закону) пропонується розуміти як неухильне виконання законів і відповідних їм правових актів усіма органами держави, посадовими та іншими особами або один з елементів демократії та правової держави [5, с. 245].

Інтернет-енциклопедії визначають, що «законність» – політико-правовий режим або принцип реальної дії права в державі, за якого державні органи, посадові особи та громадяни суворо дотримують правові норми, і насамперед закони. При цьому саме принципи законності – це зумовлені

характером формування та функціонування правової системи вихідні положення, які лежать в основі реалізації правових приписів і в основі вимог до поведінки суб'єктів правових відносин, які виражені у вигляді:

- верховенства закону (забезпечує ієрархічну стрункність системи нормативних актів, коли підзаконний акт не суперечить закону);
- єдності законності (передбачає її дію на всій території держави);
- загальності законності (має на увазі її дію на всіх осіб);
- доцільності законності (сприяє досягненню цілей держави і суспільства, які виражаються в праві, в законі);
- рівності перед законом (надання однакових прав і пред'явлення єдиних вимог до всіх громадян);
- гарантованості основних прав і свобод громадян (загальний захист індивіда і необхідність забезпечення пріоритету загальногуманітарних цінностей);
- невідворотності покарання за вчинене правопорушення (характеристика юридичної природи законності);
- взаємозв'язку законності і культурності (характеризує моральну природу законності; без досягнення певного рівня правової культури всіма суб'єктами права, населенням країни в цілому неможливо забезпечити належний рівень законності);
- гарантій законності – об'єктивних умов, суб'єктивних чинників, а також спеціальних засобів, що забезпечують режим законності [6].

У свою чергу О.Ф. Скакун зазначає, що «законність» – явище багатоаспектне і може виступати як принцип, метод, режим. Законність є принципом діяльності державних органів, громадських організацій, комерційних корпорацій, посадових осіб, громадян. Принцип законності притаманний лише демократичним державам, оскільки він є антиподом сваволі і беззаконня, припускає пов'язаність всіх органів держави правовими нормами, дії в їх рамках і в ім'я їх реалізації. Разом із тим з боку держави законність виступає як певний метод державного управління суспільством, тобто воно здійснюється виключно правовими засобами. Як метод державного управління суспільством законність означає, що:

- 1) органи держави і посадові особи, здійснюючи свою діяльність, розробляючи і приймаючи рішення, спираються на принципи і вимоги законності;
- 2) в організації реалізації прийнятих рішень вони не виходять за межі своєї компетенції;
- 3) у здійсненні контролю і нагляду за законністю дій учасників суспільних відно-

син вони додержуються правових процедур, використовують правові засоби і способи [7].

Законність характеризується поєднанням двох ознак: зовнішньої (формальної) – обов'язку виконувати розпорядження законів і підзаконних правових актів державними органами, посадовими особами, громадянами і різними об'єднаннями; внутрішньої (сутнісної) – наявності науково обґрунтованих і відповідних праву законів; якості законів.

Метод законності є основою для застосування інших методів державного управління: організації, примусу, виховання, контролю тощо. Він припускає високий рівень правової культури й одночасно є засобом підвищення рівня загальної та правової культури [7].

Водночас значення законності полягає в тому, щоб виражені у правових нормах позитивні зобов'язання було виконано, дозволи використано, заборон дотримано, закон реально виконував свою роль у житті держави, суспільства і конкретної людини. Тому під законністю доцільно розуміти систему юридичних правил, норм, засобів і гарантій з відповідними їм державними структурами, покликаними забезпечувати практичну реалізацію законів та інших правових актів. За такого підходу законність має відповідати певним властивостям:

- 1) бути однаково зрозумілою і здійснюваною в різних місцях, різними людьми й організаційними структурами і в різних життєвих обставинах;
- 2) бути універсальною, тобто тільки єдиною, й охоплювати всю державу, всі структури державного управління і місцевого самоврядування; однаково стосуватись усіх і бути однаково обов'язковою для кожного в державі, причому на всій її території і під час реалізації будь-яких приватних і суспільних відносин, що підлягають законодавчому регулюванню;
- 3) поширюватись як на самі органи державної влади та органи місцевого самоврядування і державних службовців, так і на громадські структури та громадян;
- 4) забезпечувати рівність у правовідносинах сторін;
- 5) забезпечуватись публікацією закону (неопубліковані закони не застосовуються);
- 6) бути гарантованою і стійкою, що досягається за допомогою спеціальних заходів забезпечення законності.

Враховуючи вказане, можна погодитись із думкою М.С. Одарченко про те, що «гарантії законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності підрозділами кримінальної поліції» – це комплекс правових та організаційно-тактичних дій, що практично реалізуються уповноваженими вну-

трішніми та зовнішніми суб'єктами (різного рівня керівництво оперативних підрозділів Національної поліції, працівники внутрішньої безпеки Національної поліції, уповноважені працівники: прокуратури, Державного бюро розслідувань, Служби безпеки України та суду) та які спрямовані на: недопущення необґрунтованого порушення прав та свобод особи та втручання в особисте життя осіб; невідворотність покарання осіб, що порушили права та свободи особи; недопущення безпідставного здійснення оперативно-розшукової діяльності; виявлення детермінант, що сприяють порушенню гарантій законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, а також визначення та вжиття найшвидших і найефективніших шляхів щодо їх усунення; недопущення будь-якого порушення нормативно визначеного порядку здійснення оперативно-розшукової діяльності як оперативними працівниками, так і особами, які залучаються до виконання оперативно-розшукових завдань [5, с. 247]. Водночас, представляючи таку інтерпретацію, вказаний автор визначив, що предметом забезпечення гарантій законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності підрозділами кримінальної поліції є діяльність як безпосередніх виконавців, так і контролюючих суб'єктів (різного рівня керівництво оперативних підрозділів Національної поліції, працівників підрозділів внутрішньої безпеки, уповноважених працівників прокуратури, Державного бюро розслідувань, Служби безпеки України та суду) під час виконання повноважень щодо здійснення контролю та нагляду за законністю проведення оперативно-розшукової діяльності з недопущення порушення чинного законодавства у сфері забезпечення прав і свобод осіб, виявлення винних, усунення причин та умов, що сприяють таким порушенням [5, с. 246].

При цьому об'єктом гарантій законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності підрозділами кримінальної поліції є правовідносини, що виникають між суб'єктом проведення ОРД, відповідним контрольно-наглядовим суб'єктом та об'єктом контролю з питань отримання гарантій законності під час здійснення конкретного виду ОРД, а межі зазначеного виду діяльності відповідно до чинного законодавства характеризуються початковим моментом – початком проведення будь-якого виду ОРД, що може обмежити або втрутитися у конституційні права і свободи громадян, та закінчується після завершення проведення ОРД, за винятком випадку існування порушень гарантій

законності – в такому разі продовжується до моменту повного відновлення порушених прав та свобод особи [5, с. 246].

Враховуючи вказане, можна дійти висновку, що реалізація принципу законності під час проведення оперативно-пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами кримінальної поліції в широкому розумінні – це комплекс дій уповноваженого суб'єкта на проведення заходів оперативно-розшукового характеру, що відповідно до чинного законодавства складають різновиди заходів оперативно-пошуку, які здійснюються в порядку, що відповідає чинному законодавству, не порушують права та свободи особи, базуються виключно на Законах та підзаконних актах України, а у разі порушення їх винні особи притягаються до відповідальності, а порушені права особи відновлюються в повному обсязі.

Враховуючи наведене, можливо визначити основні умови, в яких реалізується принцип законності під час проведення оперативно-пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами кримінальної поліції, зокрема:

– здійснення оперативно-пошуку виключно уповноваженим суб'єктом, право якого проводити вказані заходи прямо передбачено в законах України «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність»;

– проведення оперативно-пошуку первинної оперативно-розшукової інформації виключно на підставі та в порядку, передбачених чинним законодавством;

– недопущення перевищення спеціальним суб'єктом наданих йому прав під час проведення оперативно-пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами кримінальної поліції, що виразилось у порушенні конституційних прав та свобод особи;

– недопущення розголошення уповноваженим суб'єктом як відомостей, що стосуються тактики та засад здійснення безпосередньо оперативно-пошуку первинної оперативно-розшукової інформації, так і відомостей, що стали відомі в результаті здійснення інших видів оперативно-розшукової діяльності;

– організація та здійснення зовнішнього та внутрішнього контролю за діями уповноважених суб'єктів на проведення оперативно-пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами кримінальної поліції;

– мінімізація з боку уповноваженого суб'єкта допустимих законодавством обмежень прав та свобод об'єкта контролю;

– забезпечення державою відновлення в повному обсязі незаконно обмежених прав та свобод особи, які були допущені працівниками підрозділів кримінальної поліції під час проведення оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації.

Висновки.

Отже, підсумовуючи наведене, слід констатувати, що реалізація принципу законності під час проведення оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами кримінальної поліції не тільки полягає у недопущенні порушення чинного законодавства в процесі виконавської діяльності, а й охоплює контролюючу та управлінську діяльність, спрямовану на забезпечення прав та свобод особи, верховенства права та інших принципів правової держави.

Список використаних джерел:

1. Сайт Міністерства внутрішніх справ. URL : https://mvs.gov.ua/ua/pages/274_Statistika.htm/ (дата звернення: 22.09.2020).

2. Сайт Офісу прокурора. URL : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&li-bid=100820# (дата звернення: 22.09.2020).

3. Конституція України : Закон України від 26 червня 1996 р. URL : www.gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_№/webproc4_1?id (дата звернення: 22.09.2020).

4. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 22.09.2020).

5. Одарченко М. С. Забезпечення гарантій законності під час здійснення підрозділами кримінальної поліції заходів оперативного (ініціативного) пошуку. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2018. Спецвипуск № 1 (80). С. 244–248.

6. Законність. *Вікіпедія*. URL : <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C> (дата звернення: 22.09.2020).

7. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник. URL : <http://politics.ellib.org.ua/pages-1725.html> (дата звернення: 22.09.2020).

Maryna Voloshyna. Implementation of the principle of legality during the operational search of primary operational and investigative information by criminal police units

The purpose of the article is to determine the specifics of the implementation of the principle of legality during the operational search of primary operational and investigative information by criminal police units. It is determined that the implementation of the principle of legality during the operational search of primary operational and investigative information by criminal police units in a broad sense - is a set of actions of the authorized entity to conduct operational and investigative measures, which according to current legislation are types of operational search carried out in the manner and in accordance with applicable law, do not violate the rights and freedoms of the individual, are based solely on the Laws and regulations of Ukraine, and in case of violation of the guilty persons are prosecuted, and violated human rights - restored in full. It was found that the importance of legality lies in the fact that the positive obligations expressed in legal norms have been fulfilled, permits have been used, prohibitions have been observed, and the law has actually played its role in the life of the state, society and a particular person. Therefore, legality should be understood as a system of legal rules, norms, means and guarantees with the corresponding state structures, designed to ensure the practical implementation of laws and other legal acts. It is emphasized that legality is characterized by a combination of two features: external (formal) - the obligation to comply with the orders of laws and bylaws by state bodies, officials, citizens and various associations; internal (essential) - the presence of scientifically sound and relevant laws; quality of laws. It is concluded that the implementation of the principle of legality during the operational search of primary operational and investigative information by criminal police units is not only to prevent violations of applicable law in the process of enforcement, but also covers control and management activities aimed at ensuring human rights and freedoms, supremacy law and other principles of the rule of law.

Key words: guarantees, legality, operational search, primary operational and investigative information, criminal police units, conducting.